

Príspevek k výskytu nosatce *Pseudorchestes smreczynskii* (Dieckmann, 1958) (Coleoptera: Curculionoidea) v České republice

Stanislav Benedikt

Částkova 10, 326 00 Plzeň, Czech Republic; e-mail: sbenedikt@seznam.cz

BENEDIKT S. 2013: Príspevek k výskytu nosatce *Pseudorchestes smreczynskii* (Dieckmann, 1958) (Coleoptera: Curculionoidea) v České republice (Report to the occurrence of the weevil *Pseudorchestes smreczynskii* (Dieckmann, 1958) (Coleoptera: Curculionoidea) in the Czech Republic). – Západočeské entomologické listy, 4: 61–65. Online: <http://www.zpcse.cz/entolisty/entolisty.html>, 9-9-2013.

Abstract. The paper summarizes a knowledge concerning occurrence and bionomy of the weevil *Pseudorchestes smreczynskii* (Dieckmann, 1958) in the Czech Republic. The weevil monophagously restricted to *Artemisia absinthium* was recently found in western Bohemia at four localities situated in the rocky canyon of the Střela River. This new finding area represents the western border of the species occurrence. Dependence to habitats with ancient and abundant occurrence of the host plant is listed.

Key words: *Pseudorchestes smreczynskii*, Coleoptera, Curculionoidea, faunistics, Czech Republic

ÚVOD

Nosatec *Pseudorchestes smreczynskii* (Dieckmann, 1958) (Obr. 1) je jedním z šesti druhů rodu *Pseudorchestes* Bedel, 1894 spolehlivě zjištěných na území České republiky. V rámci rodu se vesměs jedná o velmi nenápadné brouky s velikostí okolo dvou mm a jednobarevným šedým zbarvením, k jejichž snadnému přehlédnutí v přírodě přispívá také hbitost, s jakou jsou schopni úniku před predátory. Ta je daná schopností přemísťovat se bleskurychle až několik desítek centimetrů dlouhými poskoky díky utváření zadních končetin se silně ztlustlými stehny. Stejný znak mají i všechny ostatní druhy tribu Rhamphini. Potravně jsou středoevropské druhy rodu *Pseudorchestes* výhradně monofágně vázány na rostliny z čeledi Asteraceae. Tyto monofágní vazby zároveň určují ekologické charaktery jednotlivých druhů – zatímco *P. pratensis* (Germar, 1821) s vazbou na *Centaurea jacea* je druhem vlhčích až mezofilních trávníků, ostatní druhy s vazbou na xerotermní druhy chrp a pelyňků jsou domovem na suchých a výslunných stráních stepního až lesostepního charakteru převážně v nejteplejších polohách českého a moravského termofytika.

Pseudorchestes smreczynskii je monofágně vázán na pelyněk pravý (*Artemisia absinthium*), se kterým je ve střední Evropě lokálně rozšířen na stepních lokalitách na lehkých substrátech (Morava, Polsko, Rakousko, Slovensko) a vzácně i ve skalnatých údolích

Obr. 1. *Pseudorchestes smreczynskii* (Dieckmann, 1958).
Foto: Z. Kejval.

Fig. 1. *Pseudorchestes smreczynskii* (Dieckmann, 1958).
Photo: Z. Kejval.

řek (Čechy). Celkové rozšíření nosatce má eurokazský charakter (více viz kapitola Diskuse).

Z hlediska bioindikace je *P. smreczynskii* zařazen mezi druhy reliktní, tj. druhy s nejužší ekologickou valencí, obývající výhradně nebo převážně jen přirozené biotopy, které jsou v podmínkách střední Evropy ohrožovány lidskými zásahy (BENEDIKT et al. 2010). V Červeném seznamu (BENEDIKT & STREJČEK 2007) je uveden v kategorii VU (zranitelný druh).

VÝSKYT DRUHU V ČESKÉ REPUBLICE

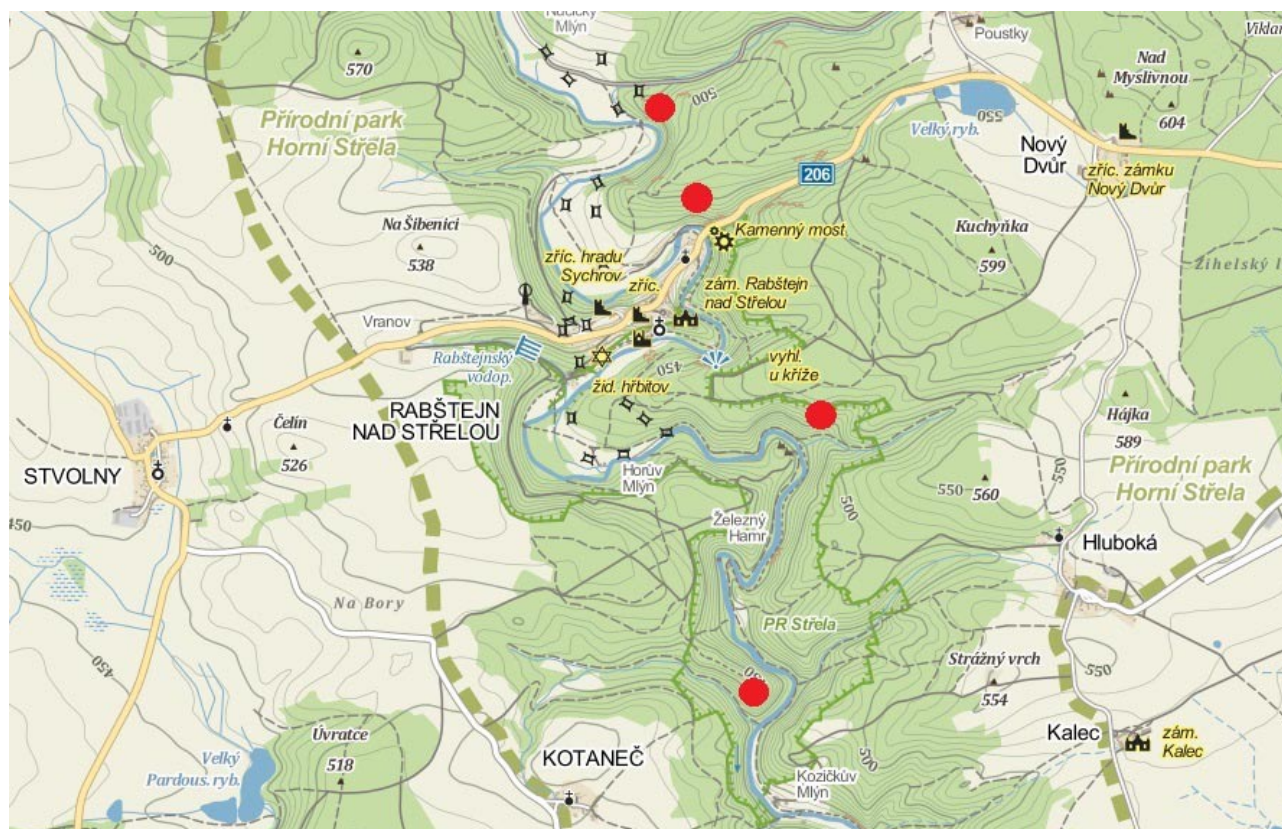
1. Publikované údaje

Z území současné České republiky druh poprvé uvedl DIECKMANN (1963) z lokality Sázava z historického nálezu F. Rambouska v roce 1906. Interpretace lokality není zcela jednoznačná, když obcí s tímto názvem je v České republice hned několik. S velkou pravděpodobností se však vzhledem k osobě sběratele jednalo o dnešní součást Davle (6152), tedy lokality zmíněným entomologem navštěvované (KOLEŠKA 1990). Později FREMUTH (1965), který zřejmě publikaci neznal, tento nálezk opakoval a společně s dalšími údaji z jižní Moravy – Pavlovské vrchy (7165) a Pouzdřany (7065) a ze Slovenska (Piliš) publikoval druh jako nový pro tehdejší Československo s poznámkou, že byl dříve zaměňován za podobný západomediterránní druh *P. persimilis* Reitter, 1911. Toho zmínil konkrétním nálezem z jižní Moravy (Čejč)

PURKYNĚ (1948). Není ale jisté, že se tento jeho údaj týkal právě *P. smreczynskii* nebo patřil některému z dříve nerozlišovaných a teprve později popsanych druhů rodu *Pseudorchestes*. Další publikace tohoto nosatce z území České republiky jsou až z recentních nálezů na jižní Moravě, odkud jej z více lokalit v oblasti Biosférické rezervace Pálava uvedl STREJČEK (1996) a z vrchu Ječmeniště u Dyjákoviček STEJSKAL (2004).

2. Nové nálezy ze západních Čech

Vedle publikovaných údajů byl nosatec do současnosti doložen i z dalších míst jižní Moravy, vesměs v oblasti termofytika, a historický výskyt v Čechách byl nedávno potvrzen i recentním nálezem na Křivoklátsku (viz níže). Poměrně překvapivé je ale čerstvé zjištění *Pseudorchestes smreczynskii* v západních Čechách. Zde byl nosatec zaznamenán v jarních měsících 2013 na čtyřech lokalitách v údolí řeky Střely v širším okolí městečka Rabštejn nad Střelou (Obr. 2). Podobně jako zbývající české lokality patří také tato nově zjištěná oblast výskytu druhu do mezofytika. Lokality tvoří spolu s arelou ve Francii (více viz kapitola Diskuse) západní hranici dosud známého areálu druhu. Stanovištěm druhu jsou zde skalnaté, lesostepní, k jihu orientované stráně na podkladu z proterozoických břidlic. Půdní vrstva je velmi mělká, často erodovaná a rychle vysychající, k povrchu

Obr. 2. Nálezy *Pseudorchestes smreczynskii* v kaňonu Střely (červené tečky).

Fig. 2. Records of *Pseudorchestes smreczynskii* in the canyon of the Střela River (red dots).

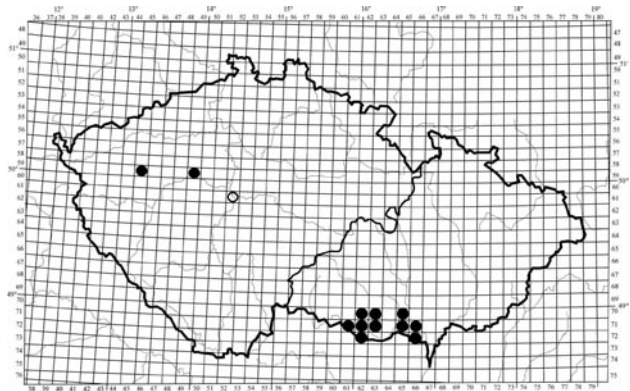
vystupují skalky i suťová pole. Nadmořská výška se pohybuje mezi 450–500 m. Stanoviště mají charakter xerofilních ostrůvků uzavřených v okolních převážně jehličnatých porostech s dominantními *Abies alba*, *Picea excelsa* nebo *Pinus sylvestris* (Obr. 3), na lokalitě u Hluboké jsou zastoupeny fragmenty suťové lipové doubravy (Obr. 4). V bylinném patru se kromě *Artemisia absinthium* uplatňují např. *Astragalus gly-*

Obr. 3. Lokalita Hradiště u Kotanče. Foto: J. Raisová.
Fig. 3. Locality Hradiště near Kotaneč. Photo: J. Raisová.

Obr. 4. Lokalita u Hluboké. Foto: J. Raisová.
Fig. 4. Locality near Hluboká. Photo: J. Raisová.

Obr. 5. Známé nálezy *Pseudorchestes smreczynskii* v České republice; kroužek – historický nálezy z roku 1906, kolečka – recentní nálezy.

Fig. 5. Known records of *Pseudorchestes smreczynskii* in the Czech Republic; circle – historical record in 1906, dots – recent records.

cyphyllos, *Filago arvensis*, *Hylotelephium maximum*, *Hypericum perforatum*, *Origanum vulgare*, *Trifolium alpestre*, *Verbascum lychnitis*, *Vincetoxicum hirundinaria* a další, z křovin se místy vyskytují doprovodné *Cytisus scoparius* a *Lonicera xylosteum*. Výskyt peľyňku pravého je na těchto stanovištích velmi hojný, druh lokálně tvoří až monotypní porosty na plochách o několika m².

3. Shrnutí známého výskytu v České republice

Níže uvedený přehled známých lokalit s výskytem *P. smreczynskii* v České republice (seřazeno podle čísel faunistických čtverců) zahrnuje jak publikované údaje, tak další dostupné sbírkové materiály. Nové nálezy ze západních Čech jsou upřesněny i souřadnicemi lokalit. Přehled je doplněn mapou s vyznačením obsazených faunistických čtverců (Obr. 5).

5945: Bohemia occ., Hluboká, 1,5 km SZ, PR Střela, skalní lesostep, 50°02'17" N, 13°18'16" E, 490 m n. m., 12.V.2013, 3 ex., S. Benedikt lgt., det. et coll.; 16 ex., V. Týr lgt., det. et coll.; 19.V.2013, 10 ex., V. Týr lgt., det. et coll.; Kotaneč, 1 km SV, vrch Hradiště, PR Střela, skalní lesostep, 50°01'24" N, 13°17'58" E, 450 m n. m., 8.V.2013, 5 ex., S. Benedikt lgt., det. et coll.; Rabštejn nad Střelou, 0,5 km SV, Kozí hřbety, skalní lesostep, 50°02'51" N, 13°17'48" E, 450 m n. m., 17.V.2013, 8 ex., V. Týr lgt., det. et coll.; Rabštejn nad Střelou, 1 km S, skalní lesostep, 50°03'09" N, 13°17'27" E, 470 m n. m., 19.V.2013, 3 ex., V. Týr lgt., det. et coll.

5949: Bohemia centr., Lány, 30.VI.1998, 1 ex., J. Januš lgt. et coll., S. Benedikt det.

6152: Bohemia centr., Sázava (DIECKMANN 1963, FREMUTH 1965)

7062: Moravia mer., Plenkovice env., 30.VI.2002, 1 ex., R. Stejskal lgt., det. et coll.

7063: Moravia mer., Miroslav env., NPP Miroslavské kopce, 16.V.2009, 1 ex., J. Krátký lgt., det. et coll.

7065: Moravia mer., Pouzdřany (FREMUTH 1965)

7161: Moravia mer., Podmolí, Šobes, 24.V.2004, 1 ex.; 17.V.2005, 1 ex.; oba ex. V. Křivan lgt. et coll., R. Stejskal det.; Mašovice, Mašovická střelnice, 23.VI.2007, 1 ex., R. Stejskal lgt., det. et coll.

7162: Moravia mer., Načeratice env., Načeratický kopeček, 12.VI.2000, 1 ex., R. Stejskal lgt., det. et coll.; 7.V.2006, 5 ex., J. Krátký lgt., det. et coll.

7163: Moravia mer., Krhovice, Vraní vrch, 19.V.2005, 1 ex., V. Křivan lgt., R. Stejskal det. et coll.

7165: Moravia mer., Pavlovské vrchy (FREMUTH 1965); Pavlovské vrchy: Dívčí hrady, Děvín, Tabulová (STREJČEK 1996)

7166: Moravia mer., Zaječí env., Kalvárie, 1.VII.2007, 5 ex., S. Benedikt lgt., det. et coll.

7262: Moravia mer., Dyjákovičky env., Ječmeniště (STEJSKAL 2004)

7266: Moravia mer., Sedlec env., Skalky, 11.IX.2000, 1 ex., J. Krátký lgt., det. et coll.

DISKUZE

Celkové rozšíření *Pseudorchestes smreczynskii* není dosud spolehlivě známo. Nedostatek údajů způsobuje vedle uvedené hbitosti, kvůli níž je snadné brouka přehlédnout i obtížně odchytit, také jeho problematická determinace kvůli podobnosti s jinými druhy rodu *Pseudorchestes*. DIECKMANN (1963) krátce po popisu druhu aktualizoval jeho tehdy známý výskyt na Francii, Itálii, bývalé Československo, Rumunsko, Bulharsko, Albánii, Řecko, Turecko a bývalý Sovětský svaz (zde Ukrajina, Kavkaz, Turkménie). Pochybnost o správné determinaci exemplářů z Albánie však budí autorova poznámka o jejich sběru na *Centaurea cyanus*, založená na informaci od sběratele těchto kusů (lgt. R. Veselý). Stejně evropské země jako uvedená práce DIECKMANA (1963) pak pro výskyt druhu uvádí aktuálně také FAUNA EUROPAEA (2013), která ale informace čerpala zřejmě právě jen z této práce. Opmíní totiž již poměrně dávná ohlášení druhu z Maďarska (PODLUSSÁNY 1996), Polska (WANAT 1987) i Rakouska (HOLZSCHUH 1983). Nedávno publikovaný klíč pro západopalearktické druhy tribu Rhamphini (BAYER et al. 2009) pak nejmenuje konkrétní země výskytu, ale na mapě zobrazuje východoevropský areál rozšíření se západní hranicí procházející východními partiemi Polska, České republiky (pouze Morava), Rakouska a Slovinska a jižní Itálií. Takto naznačený kompaktní areál narušuje pouze izolovaná arela v jižní Francii.

Z literárních údajů a podle zkušeností autora se *P. smreczynskii* zdá být ve střední Evropě konzervativním druhem vázaným pouze na oblasti s plošným rozšířením a dávným původem živné rostliny, která

Obr. 6. Požerky larev v listu *Artemisia absinthium* na lokalitě Hradiště u Kotaneč. Foto: S. Benedikt.

Fig. 6. Larvae feedings in the leaf of *Artemisia absinthium* at the locality Hradiště near Kotaneč. Photo: S. Benedikt.

je jinak pro země střední a severní Evropy považována za archeofyt původem ze Středozeří a Blízkého východu a v současnosti je rozšířena téměř po celé Evropě, severní Africe až po Střední Asii a Himaláj (SLAVÍK & ŠTEPÁNKOVÁ 2005). Pelyněk pravý jako živnou rostlinu nosatce uvedl poprvé DIECKMANN (1970) na základě vlastních zjištění a později jej potvrdili i další autoři (např. STEJSKAL 2004, WANAT & SZYPUŁA 1998). Vývoj brouka probíhá v listech, kde larvy minují měkké rostlinné tkáně (Obr. 6). Hlavním obdobím výskytu imag je v našich podmínkách květen až červen, nová generace se líhne koncem léta a bývá k zastížení až do podzimu (poznatky autora). Nosatec pravděpodobně chybí na lokalitách, kde má živná rostlina jen přechodný výskyt (kulturní trávníky, okraje cest, ruderaly) nebo výskyt sice trvalejšího charakteru, ale izolovaný od souvislejšího rozšíření (lomy, hradní nádvoří apod.). Bez úspěchu skončily např. pokusy o nalezení brouka na různých místech výskytu živné rostliny v intravilánu i v bližším okolí Plzně (poznatky autora). Nosatec je naopak přítomný i na polokulturních stanovištích, kde živná rostlina dobře prosperuje v sousedství starých stepních trávníků s jejím historickým výskytem. Tak žije *P. smreczynskii* například na spráších jižní Moravy, kde z těchto trávníků rostlina běžně proniká i do sousedních viničných úhorů. Přírodní charakter mají i lokality v Čechách na Křivoklátsku a v povodí Střely, kde se živná rostlina vyskytuje početně na skalnatých nebo kamenitých stanovištích v kaňonech řek většinou daleko od lidských sídel a dotváří zde hodnotná rostlinná společenstva středoevropských silikátových sutí, která jsou předmětem ochrany v rámci projektu NATURA 2000. Z tohoto pohledu je přítomnost *P. smreczynskii* v kaňonu Střely cenným příspěvkem do diskuse o původu *A. absinthium* v mezofytiku Plzeňské pahorkatiny. Výše zmíněná charakteristika druhu znamená také jeho cenný bioindikační status při hodnocení přírodní kvality jeho lokalit. Další poznatky k rozšíření nosatce v České republice může přinést zevrubnější průzkum bohatších a charakterem přirozenějších lokalit s výskytem živné rostliny.

ZÁVĚR

V práci jsou shrnuty poznatky o rozšíření nosatce *Pseudorchestes smreczynskii* v České republice, který je zde znám převážně jen z jižní Moravy. Nedávné zjištění druhu na Křivoklátsku, které potvrdilo výskyt v Čechách, je doplněno o nové údaje ze západních Čech, kde byl druh nalezen na čtyřech lokalitách v kaňonu řeky Střely. V diskusi je zdůrazněna závislost přítomnosti druhu na lokalitě na dávném a zároveň dostatečně početném výskytu živné rostliny *Artemisia absinthium* na stanovištích přírodního charakteru.

PODĚKOVÁNÍ

Moje poděkování patří J. Krátkému (Hradec Králové), R. Stejskalovi (Mendelova univerzita, Brno) a V. Týrovi (Žihle) za poskytnutí nálezových dat a Z. Kejvalovi (Muzeum Chodsko, Domažlice) za fotografii imaga. Za podnětné připomínky k rukopisu dále děkuji J. Krátkému a J. Skuhrovcovi (Výzkumný ústav rostlinné výroby, Praha).

LITERATURA

- BAYER CH., STÜBEN P. E., SPRICK P. & BEHNE L. 2009: Digital-Weevil-Determination of the West Palaearctic Curculionoidea: Isochnus / Orchestes / Pseudorchestes / Rhamphus / Rhynchaenus/ Tachyerges (Curculioninae: Rhamphini). – *Snudebiller*, 10: 13–38.
- BENEDIKT S., BOROVEC R., FREMUTH J., KRÁTKÝ J., SCHÖN K., SKUHROVEC J. & TRÝZNA M. 2010: Komentovaný seznam nosatcovitých brouků (Coleoptera: Curculionoidea bez Scolytinae a Platypodinae) České republiky a Slovenska. 1. díl. Systematika, faunistika, historie výzkumu nosatcovitých brouků v České republice a na Slovensku, nástin skladby, seznam. Komentáře k Anthribidae, Rhynchitidae, Attelabidae, Nanophyidae, Brachyceridae, Dryophthoridae, Eirrhinidae a Curculionidae: Curculioninae, Bagoinae, Baridinae, Ceutorhynchinae, Conoderinae, Hyperinae (Annotated checklist of weevils (Coleoptera: Curculionoidea excepting Scolytinae and Platypodinae) of the Czech Republic and Slovakia. Part 1. Systematics, faunistics, history of research on weevils in the Czech Republic and Slovakia, structure outline, checklist. Comments on Anthribidae, Rhynchitidae, Attelabidae, Nanophyidae, Brachyceridae, Dryophthoridae, Eirrhinidae and Curculionidae: Curculioninae, Bagoinae, Baridinae, Ceutorhynchinae, Conoderinae, Hyperinae). – *Klapalekiana*, 46 (Suppl.): 1–363.
- BENEDIKT S. & STREJČEK J. 2005: Curculionoidea (nosatci). Pp. 545–556. – In: FARKAČ J., KRÁL D. & ŠKORPÍK M. (eds): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. – Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 760 pp.
- DIECKMANN L. 1963: Die paläarktischen Arten der Untergattung *Pseudorchestes* Bedel aus der Gattung *Rhynchaenus* Clairv (Coleoptera, Curculionidae). – *Entomologische Abhandlungen*, 29: 275–327.
- DIECKMANN L. 1970: Nachtrag zur Revision der paläarktischen Arten der Untergattung *Pseudorchestes* Bedel aus der Gattung *Rhynchaenus* Clairv. – *Reichenbachia*, 13: 125–130.
- FAUNA EUROPAEA 2013: Fauna Europaea version 2.6.1. – Web Service available online at <http://www.faunaeur.org> (k 31.7.2013).
- FREMUTH J. 1965: Příspěvek k poznání fauny nosatců (Col., Curculionidae) (Beitrag zur Kenntnis der Curculioniden-Fauna der Tschechoslowakei). – *Zprávy Československé Společnosti Entomologické ČSAV*, 1: 1–6.
- HOLZSCHUH C. 1983: Bemerkenswerte Käferfunde in Österreich 3. – *Mitteilungen der Forstlichen Bundesversuchsanstalt*, 148: 1–81.
- KOLEŠKA Z. 1990: Seznam biografii československých entomologů (Entomologové nežijící). 12. Pokračování [List of biographies of the Czechoslovak entomologists (entomologists non-living), part 12]. – *Zprávy Československé společnosti entomologické při ČSAV*, 26: 413–452.
- PODLUSSÁNY A. 1996: Magyarország ormányosalkatú bogarainak fajlistája (Coleoptera: Curculionoidea) (Checklist of the superfamily Curculionoidea (Coleoptera) of Hungary). – *Folia Entomologica Hungarica*, 57: 197–225.
- PURKYNĚ C. 1948: Příspěvek k poznání fauny nosatců jižní Moravy (Coleopt.) (Contribution à la connaissance de la faune des Curculionides de la Moravie méridionale (Coleopt.)). – *Časopis Československé Společnosti Entomologické*, 45: 70–73.
- SLAVÍK B. & ŠTEPÁNKOVÁ J. (eds) 2005: Květena České republiky. Svazek 7 [Plants of the Czech Republic. Part 7.]. – *Academia*, Praha, 768 pp.
- STEJSKAL R. 2004: Contribution to the knowledge of beetles (Coleoptera) of dry grasslands-weevils (Curculionoidea) of Ječmenišť near Znojmo (Southern Moravia). – *Entomofauna Carpathica*, 16: 71–82.
- STREJČEK J. 1996: Coleoptera: Curculionoidea 1 (Anthribidae and Curculionidae). Pp. 577–599. – In: ROZKOŠNÝ R. & VAŇHARA J. (eds): Terrestrial Invertebrates of the Pálava Biosphere Reserve of UNESCO, III. – *Folia Facultatis Scientiarum Naturalium Universitatis Masarykianae Brunensis, Biologia*, 94: 409–630.
- WANAT M. 1987: Notes on *Rhynchaenus smreczynskii* Dieckmann, *Rh. stigma* (Germar) and *Rh. pseudostigma* Tempère (Coleoptera, Curculionidae) and their occurrence in Poland. – *Polskie Pismo Entomologiczne*, 57: 309–318.
- WANAT M. & SZYPUŁA J. 1998: Interesujące gatunki ryjkowców (Coleoptera: Urodontidae, Curculionidae) ze wschodniej Polski (Interesting weevil species (Coleoptera: Urodontidae, Curculionidae) from eastern Poland). – *Wiadomości Entomologiczne*, 17 (2): 85–94.